

NYELVROKONAINK

A MAGYAR NYELV származásáról nálunk csak a XVIII. század óta alakult ki a helyes felfogás, de még hosszú időnek kellett eltelnie, míg a finn-ugor nyelvrokonság kétségtelen tétele a köztudatba átment és módszeres tudomány alapjává lehetett. Még apáink idején is folyt a késhegyig menő harc a dilettáns Vámbéry Ármin és a módszeres tudású Budenz között a török-finn-ugor származás körül, míg a komoly tudományosság teljes tekintélyével sikerült legalább a tudományos életből végleg kiirtani az ábrándos és tudománytalan nyelvészkedés utolsó mohikánjait. Persze laikusok között még ma is tucatszámra találjuk meg jó Horváth István szellemi utódait; ki hinduval, ki indiánnal, ki etruszkkal, ki göröggel, ki maorival és Isten tudja még milyen lehetetlen néppel, nyelvvel rokonítja, romantikus tüztől fűtve, drága nyelvünket. Mind e kísérletek hatása legtöbbször persze nem terjed túl a feltaláló írószobáján és esetleg egy-két sörözőhelyiségen, hol az elmélet zavaros fejű felállítója hiszékeny és lelkes hallgatóságra lel. De elég sokszor szerepelnek efféle fantasztikus rokonsági elméletek politikai ábrándozók fegyvertárában is s így nem lehet eléggé helyeselni, ha maguk az erre hivatott tudósok igyekeznek népszerűbben megírt könyvekkel a tudományos életben már régóta felismert tényeket a hozzá nem értő nagyközönség között is elterjeszteni.

Zsirai Miklósnak, a budapesti finn-ugor összehasonlító tanszéken Szinnyei József utódjának új nagy kötete: Finn-ugor rokonságunk (M. T. Akad. kiadása 1937) a legnemesebb értelemben vett ismeretterjesztés és laikus, szaktudós, egyetemi és középiskolai diák, de minden művelt magyar ember könyvtárában is helyet kell kapnia. Csak nemrég állított össze egy másik kitűnő szakember, Trócsányi Zoltán Észak nomádjai című könyvében finn-ugor nyelvrokonsainkat festői részletességgel jellemző hiteles forrásokat, vonzó olvasmánnyá alakítva régi krónikák, miszsiós jelentések és utazók módfelett érdekes adatait. Most aztán Zsirai olyan könyvet adott a magyar közönségnek, mely nagy könnyedséggel és világos rendszerességgel elvezeti őt a nyelvtudomány néhány elvi fontosságú elemi tételén át a magyar nyelv rokonsági kérdéseibe és részletes, pontos és a tudomány mai állása szerint legmegbízhatóbb képet nyújt valamennyi finn-ugor rokonnép életéről, múltjáról és jövő kilátásairól, a magyar nyelv hovátartozásának kérdéséről, a nyelvrokonság és faji rokonság össze nem tévesztendő szempontjairól, a

finn-ugor őskorról és a finn-ugor nyelvhasználat fokozatos öntudatosodásáról. A magyar közönségnek még nem volt alkalma ilyen érdekes, részletes és hű képet kapnia azokról a testvérekről, kiknek eddig talán csak pusztán nevét hallotta, vagy talán még azt sem.

Ha elgondolkozunk e könyv lapjai fölött a finn-ugor testvéreink történetéről, a magyar történelem nem egy tanúsága áll előttünk világosabban; hiszen oly népek múltja vonul el szemünk előtt, melyek évezredekkel ezelőtt még egy nyelvtörzset alkottak a magyarság őseivel.

A ROMANTIKA IDEJÉN a finn-ugorság kirajzó kaptárját Belső-Azsiába helyezték; ma, a régészeti és nyelvészeti kutatások világánál egész határozottsággal Észak-Keletoroszországot tekinthetjük a finn-ugor ősnép hazájának: itt, a Volga-könyök, a Káma és Bjelaja vidékén, nyugatra az Oka felé, északra a Vjatka medencéjében, keletre Perm és a Csuszovája táján, találták meg az ősnép nyomait, sőt a leletek átvisznek a Csuszovájával átellenes Nyugat-Szibériába, az Ural-hegység keleti oldalára is. Az ősnép tehát csak csekély részben ázsiai, alapjában véve európai steppe-nép lehetett, s így a magyarok ázsiaiak bélyegzett ősei tulajdonképpen Európa őslakosságához tartoztak s ott régebb gyökerű telepesnek látszanak, mint az indogermánság nem egy ága, például a gallok, vagy legalább is olyan autochton európainak mint a többi, például a szlávok, a germánok vagy a balkáni trák lakosságból kialakult oláhság, mely oly szívesen emlegeti lelkisínylően a magyarság ázsiai eredetét.

Krisztus előtt 1500-tól körülbelül 200-ig tart a finn-ugorság bronz-korszaka, melynek leleteit torkolatszögletekben, folyóközökben az úgynevezett csontos gorodiscékban találta meg a finn régészek ásója. E finn-ugor ősnép szétvándorlása Krisztus előtt 200 táján határozottan kimutatható. Ekkor kerül a nyugati szárny, a későbbi finnság a Balti-tenger vidékére és erős germán befolyás alá; a középső csoport (a későbbi mordvin-cseremiszi nép) gót hatást kap; még lejjebb, dél felől görög, római, perzsa, indiai hatások érik a finn-ugorságot. Legkésőbb mutatkozik a keleti steppe-népek átalakító hatása, de ez éppen a magyarságot érte elsodró erővel, úgyhogy a bolgár-törökség közeliére és vonzóereje oly erővel szakította le a magyar ugor törzset a továbbra is összefüggő egységet alkotó finn-ugor láncról, hogy sorsa az ázsiai eredetű törökség nyugati vonulásához kapcsolódott és Európa közepére sodorta, az indogermánság szívébe, távol északi testvéreitől.

Ez volt a balsorsa és szerencséje is. Mert modern értelemben vett nemzetté a finn-ugor népek közül csak az alakulhatott, amelynek sikerült a nyugati keresztény kultúra életető levegőjére kijutnia, az eurázsiai steppe jégpáncélján léket ütnie. A finnság a Balti-tenger mellett jutott levegőhöz, ott kapcsolódott sorsa részben az északi skandináv, részben a porosz-balti történelemhez, állandó küzdelmet folytatva nemzeti létéért, de mégis mint az európai nagy keresztény humanus kultúra részese. Hogy a magyarság milyen körülmények között jutott ugyanide, köztudomású.

A többi finn-ugor nép alacsonyabb kultúrfokon tengette tovább életét. A keleti szárny, az ugorság, melyről éppen a magyarság leszakadt, megmaradt a legprimitívebb, legalacsonyabb zsákmányoló életmódban, csak délibb csoportjai jutottak a legújabb időkben az eurázsiai steppe földműveléséig, míg a Volga-medencében továbbra is megmaradt permi testvérek és az északabbra búzódo zürjén-votjákok a földművelésen túl szórványosan még a kereskedelem életformáiig felemelkedtek. De mindez nem volt elég ahhoz, hogy a nyugati értelemben vett nemzeti életig eljussanak. Előbb tatárok tizedelték őket, majd alulról felnyomult a bizánci műveltségű oroszország, kiszorítva őket lassanként ősi településhelyeikről, elszíva előlük az éltető levegőt és a nyugatra vándorlás, a nyugati érintkezés lehetőségeit. Ezzel sorsuk megpecsételődött: másodrendű népek maradtak, vagy éppen primitív, tundra-lakó nomád halász-vadászok, kihalásra szánt, pálinkától és vérbajtól pusztuló néptöredékecskék, sőt a muroma és merja nevű népek áldozatául is estek a szláv előnyomulásnak; ma már csak nevüket ismerjük.

Turánnal kacérkodó honfitársaink el-elmélkedhetnének ezeken a tanulságokon. Választ ad a finn-ugor népek történelme arra, mi termékenyítette meg a magyarság életerejét, mely fenntartotta mind a mai napig, és arra is, hogy csak a nép teljes európaiasodása, polgárosodása, másodrendű, nemzetileg tudattalan rétegből tudatos nemzetalkotó réteggé emelése adhat a magyarságnak annyi tudást és életerőt, hogy az indogermánság rázúduló tömegeivel szembeszállhasson.

Legújabban a még mindig milliós mordvinság, a néhány százezres zürjénség és cseremiszség kezd a szovjetkormány utilitarisztikus felvilágosító s így a nyelvvel szemben türelmes, sőt buzdító politikája folytán szellemi értelemben vett nemzeti életet élni. Sokat azonban nem várhatunk ettől a fellendüléstől: ahhoz, hogy szerves nemzeti élet alakuljon ki e népek között, hiányzik a városi kultúra központosító ereje és kimaradt életükből a nyugati keresztény-humánus műveltség legtermékenyebb kétezere éve. De meg a szlávok roppant tengerében mindig csak elenyésző kis szigetek maradnak e népcsoportok, melyek a pusztaság létért való küzdelemben nehezen folytathatnak magasabb szellemi életet. Mégis üdítő látvány, amint e távoli nyelvrokonaink is igyekeznek finn és magyar testvéreik, de legfőképp orosz szomszédjaik példáján okulni: az első hazai nyelvű ábécéskönyvtől egészen az egyetemi fokú tudományos képzettségig felemelkedni, regényeken és színpadi műveken át nyelvüket az irodalmi nyelv méltóságára emelni.

Szomorú olvasmány e távoli nyelvrokonaink története. Mióta érintkezésbe kerültek a cári hatalommal, csak szenvedés és elnyomatás osztályrészük, vad harcok között lépről-lépésre veszítik ősi területeiket. Az orosz hittérítők munkája nem hozta meg nekik azt a megváltó gondolatot és kultúrát, melyet magyar testvéreiknek adott ajándékkul Róma kereszténysége. Az egyetlen kivétel permi Szent István, ki a XIV. században a zürjéneknek saját anyanyelvükön közvetítette a krisztusi igazságokat, sőt saját ábécét is adott nekik. Nagy műve azonban halála után véres elnyomatásba fulladt. Majd az orosz hódítást képviselő egyetlen Stroganov-család megkapja a zürjének területeit és az egész

népet rabszolgáskorba süllyeszti. A mordvinok, vogulok sokáig szívósan ellentállnak, számos rajtaütéssel érzékeny veszteségeket okoznak az oroszoknak, de míg a mordvinság behódolása után szolgáskorban tovább élt az orosz steppén, a vogulok és osztyákok, vagyis a magyarhoz legközelebbi rokonnnyelven beszélő ugorság kiszorult az Uralon túlra Ázsiába, ott is lassan mindig északabbra a tundrák vidékére tolódva. S míg Aszyka vogul fejedelem Jumsan nevű fiával együtt még orosz városokat dúl fel, ma a vogulság egész létszáma nem több egy nagyobb magyar falu lakosságánál: kerekén 5000. Trócsányi könyvében festői és drámai részleteket olvashatunk a vogulság közötti hittérítésekről; látjuk milyen primitív bennszülöttek módjára viselkedik a sámánjaihoz és bálványaihoz ragaszkodó ugorság a szintén primitív eszközökkel harcoló hittérítőkkal szemben és milyen felszínes és babonás az a kereszténység, melyet a béke kedvéért elfogadnak. De a magyarok őseinek vallási életéről még ma is mindig megközelítőleg hű képet nyer az az utazó, aki a vogulok, osztyákok vallási életét tanulmányozza, mint tette ezt hazánkfiái közül Reguly Antal, Pápay József, vagy a közelmúltban elhunyt Munkácsi Bemát.

Érdekes tanulságokkal jár a magyaroktól egészen eltérő környezetbe került finnség története is. A finnek, különösen a reformáció óta részesei voltak az európai kulturális élet közösségének. Előbb a Balti-tengert elérve a tengeren át meghódítják a mai Finnország területét és itt sokáig pogány néptörzsként szabadon élnek, míg a XIII. században hosszas harcok után a térítő svéd uralom alá kerülnek. A svéd kereszténység alakította ki a finn műveltség északi skandináv jellegét s a svédek okos, emberies életközösségében a finnség virult, erősödött, szinte nyugodtan élte európai életét, de éppen ez a fényes svéd kultúra oly tekintéllyel bírt a finnek szemében, hogy saját nyelvüket afféle másodrendű parasztnyelvnek tekintették, szívesen svédesítették még nevüket is és első nagy költőjük, Runeberg még svéd nyelven írja meg hősi regéit. Egészen hasonló ez ahhoz, mi nálunk történt, mikor a magyar nyelv víta harcát elismertetéséért a magyar vezető osztályok között a latinnal és a német-franciával szemben. A felvilágosodás indítja meg a fennofil mozgalmat, mint nálunk is a magyar nyelv szabadságharcát, mihez járult az uralomváltozás: az oroszok 1809-ben elhódítják Finnországot a svédektől s ez időtől kezdve a finnek lépésről-lépésre távolodnak a svéd műveltségi közösségtől, egészen finnek akarnak lenni. Az orosz hatalom szinte kedvez e törekvésnek és a XIX. század folyamán kialakul az önálló szellemi Finnország, melynek sikerült fenntartania azt a rendkívül magas kulturális színvonalat, melyet a skandináv államokban láthatunk. A rövid cári elnyomatás korszakára (II. Miklós alatt) a világháború — német segítséggel — meghozta a teljes felszabadulást, de a modern Finnország már nyugodtan haladhatott a múltban kitaposott utakon s némi zökkenők után tovább élhette teljesen kiépített, egészséges társadalmú, parasztságot és polgárságot békésen egybeforrasztó független nemzeti életét.

A másik nagyműveltségű, de kisebb számú nyugati finn csoport, az észtek története jóval szomorúbb. Végzetes eseménye a német kereszties lovagok megjelenése a XIII. században, kik 20 éves háború-

ban kiirtják az észti lakosság színe-javát, behozzák a hűbéri rendszert, mely rabszolgasorba süllyeszti az észteket. Ez a szörnyű népi uralom a XVI. századig tart, mikor Észtország földjén Svédország, Lengyelország és Dánia osztozik és míg Báthory István lengyel király igyekszik a porosz földesurakat emberségesebb bánásmódra kényszeríteni, a felvilágosodott svédek már valóságos aranykort teremtenek az észti történelemben. A földesurak jogait megszorítják, iskolákat építenek és Tartuban megnyitják az Academia Gustavianát, a legelső finn-ugor egyetemet. XII. Károly bukása után az oroszok zsákmánya lesz Észtország és az észti nép újra a német nemesség szabad prédája. A XIX. század végén őt is eléri az oroszosítás hulláma és mint Finnországban, itt is megbénul minden nemzeti élet. A világháború alatt az észteknak kétfelé kell harcolniuk: a német urakat védő megszálló német csapatokkal és a bolsevik betöréssel, de sikerül mindkét ellenféltől megszabadítaniuk földjüket. Ma az észti föld a finnek mellett a legműveltebb balti ország, hol egymillió felüli lakosság éli csendes, felfelé törekvő életét.

A finnek és észtek több apróbb népcsoporttal együtt a finn-ugor népláncnak a magyarokkal éppen ellentétes végén foglalnak helyet, ők legtávolabbi nyelvrokaink. Rajtuk túl már csak a rejtélyes lappok élnek, kiknek nyelve még messzebbre áll a mienktől s akik, bár éppúgy finn-ugor nyelvet beszélnek mint a többi nyelvrokon nép, fajilag azonban lényegesen elütnek a többi atyafiságtól. „A lapp rendkívül alacsony növésű, szinte törpe... felső végtagja hosszú, az alsó aránytalanul rövid, testszíne barna, haja sötét, sűrű és durva; koponyája kicsi és kerekded, homloka alacsony, a pofacsont kiálló, az alsó állkapocs fejletlen, az orr alacsony és benyomott, a szem mélyen fekvő és apró, úgyhogy ezt a jellegzetes, eredeti és egyéni lapp koponyát pl. Virchow szinte patológikus torzulatnak fogta föl.“ Az újabb nézet szerint a lappság valami észak-sarkvidéki ősnép maradványa, mely finn-ugor nyelvéhez nyelvcsere útján jutott.

A FINN-UGOR NYELVROKONSÁGOT persze tévesen értelmezni az, aki azt hinné, hogy a vogulok, osztyákok és magyarok vagy pláne a finnek és a magyarok úgy értik meg egymást beszédét, mint a tótok és oroszok, vagy a németek és hollandok. A finn-ugorság egyes nyelvcsoportjait a 2000 esztendő szétválás olyannyira elválasztotta egymástól, hogy a rokonsági fok legfeljebb az egyes indogermán nyelvek, például a szláv és a germán, vagy a latin és görög viszonyával vethető össze. De a testvértelen magyar nemzet jól teszi, ha számon tartja és melegebbé teszi távoli nyelvrokoniához fűző viszonyát, hiszen számára is becses tanulságot nyújt a kölcsönös megismerés, a nemzeti öntudatot pedig az érintkezés mindkét részről emeli. Ezért csak örömmel lehet fogadni a legutóbbi években elrendelt finn-ugor iskolanap bevezetését, de még inkább a finn-ugor kongresszusok rendszeresítését, melyek ha magyar részről szerencsés szervezéssel nem is mindig tündökölnek, mégis annyi hasznuk van, hogy a nagyközönség tömegeiben tudatossá teszik a finn-ugor összetartozás eszméjét és gyümölcsöttevő az észti finn-észti és a középeurópai magyar kultúra érintkezését.

Sajnos, a steppe-rokonainkkal való mélyebb kapcsolatok létesítése leküzdhetetlen akadályokba ütközik mindaddig, míg a szovjeturalom anyagi és szellemi drótsövényei elzárják őket előlünk.

Magának a finn-ugor nyelvhasználatnak a története is érdekes, szinte romantikus olvasmány annak számára, ki a tudományos munka mögött is meg tudja látni a fantázia munkáját, érezni a kutatóláz fűtőerejét. Bár a finn és lapp nyelv rokonságát már a IX. században felismeri Nagy Alfréd angol király egyik norvég hűbérese és bár a magyarok és a Jugriának nevezett vogul-osztyák vidék nyelvének összetartozásáról a középkori cárok, sőt Mátyás király is tudomással bírtak, a magyar nyelv finn-ugor jellegének tudata csak nehezen törte át magát a hagyományos zsidó és hún-szittyá származási hiedelmeken. Nálunk olykor valóságos hősiesség kellett ahhoz, hogy e történeti hiedellel szembeszálljon az, aki éppen a finn-ugor nyelvek összecsengése, párhuzamosságai alapján — többnyire német ösztönzésre — felismerték a nyelvrokonság helyes tételét. A finn-ugor rokonság kutatásának első modern értelemben vett magyar művelője, de egyúttal mártírja is Reguly Antal volt, aki elsőnek ment ki a finn-ugor népek, sőt a legnehezebb viszonyok közt élő vogulok és osztyákok közé: fűtötte őt az ősrökonság keresésének láza, mikor a nyomorult viszonyok közt élő ugor népek között töltötte ifjú éveit. Sok becses feljegyzéssel tért vissza évtizedes kutató munkája után, de anyagának feldolgozása az utókorra maradt, mert idegrendszere összeroppant a túlfeszített munkában. Magát az összehasonlító finn-ugor nyelvtudományt egy Hessen-Kasselből hozzánk költözött német tudós, Budenz József alapította meg, akit egyesegyedül a nyelvtudománynak ez a még kelően fel nem kutatott területe vonzott Magyarországra és aki új környezetében teljesen magyarrá lett. Az ő iskolájából kerültek ki a magyar finn-ugor nyelvhasználat-tudománynak első rendszeres magyar művelői és az ő működése óta megszakítatlan folytonosságban művelik hazánkban ezt az őstörténetünkre nézve oly rendkívül fontos tudományt. A nyelv és faj közötti különbség helyes fölismerése ugyan újabban újra fontosabbnak tünteti fel a törökségnek a magyarság kialakulásában játszott szerepét, mint azelőtt, de a magyar nyelv ma is a finn-ugorság felé mutat és szorosan hozzákapcsolja nemzetünket északi rokonaihoz.

Zsirai Miklós könyvében a tudós legegényibb munkája a finn-ugor népnevek származásának helyes értelmezése; de sok részletkérdésben is tudományos haladást jelent e hatalmas mű. Nagy jelentőségét azonban mégis abban a felvilágosító hatásban látom, melyet joggal várhatunk e festői fényképfelvételekkel gazdagon díszített műtől, melyet szervesen egészít ki Trócsányi Zoltán korábban megjelent vonzó írásművészettel megírt munkája.

ECKHARDT SANDOR